

Herziening van sociale zekerheid: het perspectief van flexwerkers en zelfstandigen

Fabian Dekker, Romke van der Veen & Bram Peper*

1 Inleiding

De idee dat individualisering de sociale solidariteit ondermijnt, is wijd verbreid. Niet alleen in het maatschappelijke discours is het bijna een gemeenplaats, ook in de sociologie vindt de stelling brede steun. Voorbeelden hiervan zijn er legio. Robert Putnam (2000) ziet gemeenschapsbesef verminderen ten gevolge van het verzwakken van het sociale vlechtwerk in zijn inmiddels befaamde *Bowling Alone*. Zygmunt Baumanns notie van *Liquid Modernity* geeft aan dat sociale instituties niet langer richtinggevend zijn voor individuele levens, waardoor het individu meer en meer zelf vorm moet geven aan zijn leven, een leven dat fragmenteert en waarin loyaliteiten en bindingen verzwakken (Bauman, 2001). Ook in de sfeer van de arbeid worden vergelijkbare ideeën verkondigd. Richard Sennett stelt in *The Corrosion of Character* (1998) dat de moderne flexibele arbeidsmarkt waarin arbeidsrelaties vluchtig en arbeidsloopbanen zeer divers zijn geworden, de sociale banden en het klassenbesef dat hij een generatie eerder in zijn *The Hidden Injuries of Class* (1972) nog tegenkwam, volledig heeft doen verdwijnen. Het gevolg van dergelijke individualiseringsprocessen is volgens velen een vergelijkbare individualisering van de sociale solidariteit, leidend tot afnemende steun voor de moderne verzorgingsstaat (Giddens, 1994; Inglehart, 1997).

Met name in de afgelopen jaren is het debat over de gevolgen van flexibilisering van arbeid opgekomen. Individualisering en flexibilisering van de arbeidsmarkt zouden dan aanleiding geven tot een zekere privatisering van de sociale zekerheid, tot een afname van (ontslag)bescherming en tot flexibilisering van de arbeidsverhoudingen (Hosseini, 2006; Leijnse e.a., 2002). De gedachte is dat flexibel werkenden meer behoefte hebben aan individuele in plaats van collectieve verantwoordelijkheden. Het is echter de vraag of en, zo ja, op welke wijze veranderingen op de arbeidsmarkt daadwerkelijk samengaan met andere opvattingen over sociale zekerheid. Dit vraagstuk willen we in dit artikel onderzoeken. We doen dat door te kijken naar flexibilisering van de arbeidsmarkt en het perspectief van flexwerkers en zelfstandigen op sociale zekerheid. De vraag is dan hoe deze groepen werkenden aankijken tegen sociale zekerheid in algemene zin en wat hun eigen preferenties zijn. In het hierboven getypeerde debat blijft het perspectief van de flexibel werkenden zelf vrijwel volledig buiten beeld. Hierdoor blijven uit-

* Dr. Fabian Dekker is onderzoeker aan het Verwey-Jonker Instituut. FDekker@verwey-jonker.nl
Prof. dr. Romke van der Veen is hoogleraar sociologie van arbeid en organisatie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Dr. Bram Peper is universitair docent aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.

spraken over de vermeende gevolgen van flexibilisering en individualisering voor de opvattingen van mensen over sociale zekerheid discutabel.

2 Flexwerk en solidariteit

Het begrip 'flexibilisering' is een lastig af te bakenen begrip. Het kan betrekking hebben op de arbeidsrelatie (numerieke flexibiliteit), op de multi-inzetbaarheid van werknemers (functionele flexibiliteit), op variabiliteit in werktijden (flexibele werktijden) of op flexibiliteit in de beloning (beloningsflexibiliteit). In deze bijdrage gaat het ons vooral om flexibiliteit in de arbeidsrelatie (numerieke flexibiliteit). Het gaat dan om mensen met allerlei kortdurende, tijdelijke en variabele arbeidscontracten, maar ook om mensen die werken als zogenoemde zelfstandige zonder personeel (de zzp'er). Als we kijken naar de ontwikkeling van het aandeel flexwerk in de totale werkgelegenheid (inclusief zelfstandigen), zien we een stijging van 20 procent in 1996 naar ongeveer 25 procent in 2010 (Dekker, 2011). De beweegredenen om van flexibel werk gebruik te maken variëren. Voor werkgevers kan het bijvoorbeeld een manier zijn om seizoensdrukke op te vangen of de kosten van arbeid te drukken, terwijl voor werkenden flexibel werk de mogelijkheid geeft voor het vinden van een betere werk-thuisbalans of om te re-integreren op de arbeidsmarkt. De consequenties van flexibel werken zijn goed gedocumenteerd in de literatuur, waarbij de nadruk ligt op de gevolgen voor werknemers (zie bijv. Kalleberg, 2009; Goudswaard, 2003; Booth, Francesconi & Jeff, 2002). De maatschappelijke consequenties, zoals de gevolgen van flexibel werk voor het draagvlak voor sociale zekerheid, is een van de lacunes.

De legitimiteit van het stelsel van sociale zekerheid is een cruciale voorwaarde voor zijn voortbestaan. Als burgers niet langer bereid zijn om gezamenlijk risico's te delen komt het stelsel onder druk te staan. Er is inmiddels al veel empirisch onderzoek verricht naar de determinanten van steun voor het delen van risico's (zie bijv. Svallfors, 2007; Becker, 2005; Blekesaune & Quadagno, 2003; Van Oorschot, 2002). Allereerst kan steun voor sociale zekerheid berusten op het gevoel te behoren tot een grotere gemeenschap waarbinnen men risico's deelt (De Beer, 2005; Van Oorschot, 2002). In essentie gaat het om solidariteit: mensen die tot eenzelfde gemeenschap behoren zijn bereid om het welvaartsverlies van anderen te compenseren. De klassieke theorievorming over solidariteit heeft inderdaad als uitgangspunt dat mensen die veel op elkaar lijken eerder geneigd zijn tot solidair gedrag (Durkheim, 1964; zie ook De Swaan, 1994). Dit mechanisme ligt ten grondslag aan de eerder aangehaalde veronderstelde afname van het draagvlak voor sociale zekerheid ten gevolge van individualisering, maar ook toenemende immigratie kan tot een afnemend draagvlak leiden (Bay & Pedersen, 2006; zie ook La Ferrera, 2003). Door een afnemende binding tussen bevolkingsgroepen zouden mensen minder bereid zijn risico's te delen. Er is dan geen gevoel van verbondenheid meer, terwijl dit een belangrijke voorwaarde is voor solidariteit (De Beer, 2005; Van Oorschot, 2000). Ook toenemende flexibilisering van de arbeid kan het gevoel te behoren tot een gemeenschap ondermijnen. Onder invloed van flexibiliteit lijken mensen steeds minder op elkaar als het gaat om het type arbeidsrelatie,

erodeert het langetermijnperspectief van burgers en wordt voortdurend het individuele (arbeids)perspectief en het belang van de onafhankelijkheid van anderen benadrukt (Sennett, 2007). Individuen trekken als het ware als 'nomaden' door de 'vloeibare samenleving' heen (Bauman, 2001), waarbij niet de collectieve maar individuele belangen richtinggevend zijn. In het geval dat flexibilisering wel leidt tot een zoektocht naar nieuwe collectiviteiten, zullen deze kleiner van omvang en gefragmenteerder van aard zijn dan bij een traditioneel socialezekerheidsstelsel het geval is. Sennett (1998, 137) spreekt in dit kader van gemeenschapszin als een 'dangerous pronoun' aangezien nieuwe vormen van groepsvorming en solidariteit gepaard zullen gaan met een hoge mate van sociale uitsluiting.

Eenzelfde argumentatie is zichtbaar als het gaat om de categorie zelfstandig ondernemers. Vanaf het moment dat de zelfstandigen het arbeidsbestel betraden, moesten zij weinig hebben van sociale zekerheid; dit zou hun individuele soevereiniteit te veel in de weg staan (De Swaan, 1989). Binnen de groep ondernemers zijn vooral de zzp'ers in opkomst, een categorie werkenden die volgens Pels (2004) de overgang inluiden van een systeem van traditionele arbeidsloopbanen naar een economie van individuen met heterogene belangen en voorkeuren. Wederom kan de vraag worden gesteld of de opkomst van flexibel werkenden, in dit geval belichaamd in de zelfstandig ondernemer, resulteert in een afnemend gevoel van verbondenheid met de ander.

In het bovenstaande ligt de nadruk sterk op de veronderstelde afname van het maatschappelijke draagvlak voor sociale zekerheid. Flexibilisering ondergraaft het sociaal bewustzijn en draagt zo bij aan een afnemende steun voor collectieve risicodeling. Echter, naast sociaal besef kan ook welbegrepen eigenbelang ten grondslag liggen aan steun voor sociale zekerheid (zie Komter, 2003; Sinn, 1995; Hechter, 1987). In de literatuur is veel empirisch bewijs te vinden voor deze benadering. Zo zijn mensen die lager zijn opgeleid (Gabel, 1998), jongeren en mensen met lagere inkomens (Cook & Barrett, 1992; Hasenfeld & Rafferty, 1989) voorstander van meer genereuze sociale zekerheid. Wat betekent dit mechanisme van welbegrepen eigenbelang nu voor mensen met een flexibele arbeidsrelatie? Het belangrijkste risico van flexibilisering van de arbeid is baanverlies. Dit is een wezenlijk kenmerk van flexwerk, dat zich vooral laat gelden tijdens economische teruggang (Wilthagen & Muffels, 2011; Delsen, 2003). Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) meldt in dit verband dat 5,5 procent van de flexwerkers tussen het tweede en derde kwartaal van 2009 werkloos is geworden, tegen 1 procent van de werknemers met een vast dienstverband (CBS, 2009). Dit structurele risico op baanverlies maakt werknemers afhankelijker van 'compenserende mechanismen' zoals sociale zekerheid. Als het gaat om het draagvlak voor sociale zekerheid mogen we in dit geval juist een grotere voorkeur voor publieke sociale zekerheid verwachten onder mensen met een flexibele arbeidsrelatie. Steun voor publieke sociale zekerheid is dan gebaseerd op de perceptie van welbegrepen eigenbelang. Wat de zelfstandigen betreft, is de algemene opvatting dat zij geen eigenbelang hebben bij sociale zekerheid, aangezien sociale regelingen tot hogere kosten voor de bedrijfsvoering leiden (Iversen & Soskice, 2001; Svallfors, 1995).

Het voorgaande kan worden samengevat in een drietal hypothesen die op verschillende bronnen voor steun aan sociale zekerheid teruggrijpen. In de eerste plaats:

Een flexibele arbeidsmarktpositie leidt via een afnemend gemeenschapsbesef tot een lagere voorkeur voor sociale zekerheid onder flexibel werkenden dan onder werkenden met een minder flexibele arbeidsrelatie.

Vanuit de opvatting dat flexibel werkenden risico's lopen op een flexibele arbeidsmarkt, leiden we af dat er juist een groter draagvlak voor sociale zekerheid ontstaat:

Een flexibele arbeidsmarktpositie leidt via toegenomen risico's tot een grotere voorkeur voor sociale zekerheid.

Voor zelfstandig ondernemers is de verwachting op grond van beide mechanismen dat:

Een zelfstandige arbeidsmarktpositie tot een lagere voorkeur voor sociale zekerheid leidt.

3 Data en methode

Om de eerste twee hypothesen te kunnen toetsen gebruiken we twee verschillende datasets. Allereerst is gebruikgemaakt van verzamelde gegevens van het CentERdata Panel (zie www.centerdata.nl). Het betreft een meting onder panelleden in de zomer van 2008. In totaal hebben 1801 respondenten van 16 jaar en ouder de volledige enquête ingevuld. Studenten, gepensioneerden en werklozen zijn uit de dataset verwijderd. Na vergelijking met de statistieken van het CBS zijn de data gewogen naar leeftijd, inkomen en opleidingsniveau. Hiermee biedt het panel een goede afspiegeling van de Nederlandse bevolking. Een voorkeur voor sociale zekerheid is als volgt vastgesteld. We bevragen de respondenten op de beleidsterreinen werkloosheid, ouderdom en gezondheid en of de overheid meer of minder zou moeten besteden aan sociale zekerheid (de waarden variëren hierbij van 1 = veel minder tot 5 = veel meer). Er is steeds aangegeven dat 'meer sociale bestedingen' impliceert dat burgers via belastingen en premies financieel meer moeten bijdragen. Een flexibele arbeidsmarktpositie is bepaald via een vraag naar het type dienstverband. Onder de flexibele verbanden vallen tijdelijke contracten zonder uitzicht op een vaste dienstbetrekking, uitzendwerk en oproepkrachten (1). De mensen met een vaste aanstelling en de tijdelijke contracten met uitzicht op een permanente aanstelling vormen de referentiegroep (0). De risico's die bij uitstek samenhangen met flexibilisering van de arbeid zijn baan- en werkonzekerheid (Dekker, Muffels & Wilthagen, 2010). Baanonzekerheid is benaderd als een subjectieve inschatting om in de komende twaalf maanden gedwongen de baan te verliezen (1 = die kans is heel erg klein; 5 = die kans is heel erg groot). Werkonze-

kerheid is de subjectieve vaststelling om bij baanverlies zonder problemen nieuw werk te vinden (1 = daar ben ik het zeer mee oneens; 5 = daar ben ik het zeer mee eens). Uit de literatuur is bekend dat de subjectieve onzekerheid over arbeid in belangrijke mate samenhangt met de objectieve arbeidssituatie (Van Vuuren, 1990). Het gemeenschapsbesef, een andere factor waardoor we de opvattingen van mensen over sociale zekerheid kunnen begrijpen, is geoperationaliseerd via de vraag of men persoonlijk meevoelt met het lot van uitkeringsgerechtigden in Nederland (de schaal loopt van 1 = helemaal mee oneens tot 5 = helemaal mee eens). Hoewel gemeenschapsbesef een complex begrip is, sluit onze meting aan bij het kernidee van het begrip in de literatuur (McMillan & Chavis, 1986) en ligt ze in lijn met operationalisering in ander onderzoek (Van Oorschot, 2002). Vervolgens hebben we een aantal controlevariabelen opgenomen. Zo hebben we de variabelen leeftijd, opleidingsniveau, sekse, sector, etniciteit, huishoudinkomen en politieke oriëntatie opgenomen. Het opleidingsniveau is gemeten via een aantal dummyvariabelen; mensen met een afgeronde hbo- of wo-opleiding behoren tot de hoger opgeleiden, en mensen met een havo-/vwo- of mbo-opleiding tot de middencategorie. Sekse is eveneens gemeten via een dummyvariabele, waarbij mannen de referentiegroep vormen. We controleren tevens voor sector (1 = privaat), etniciteit (1 = buiten Nederland geboren), huishoudinkomen (in euro's per maand) en politieke voorkeur (1 = links tot en met 11 = rechts). Al deze factoren hangen in de literatuur samen met de verklarende en de te verklaren variabele. Ten slotte hebben we aandacht voor de variabele 'beheersingsoriëntatie'. We nemen deze variabele op omdat we verwachten dat mensen die van mening zijn geen invloed uit te kunnen oefenen op gebeurtenissen (externe beheersingsoriëntatie), eerder onzeker zullen zijn op de arbeidsmarkt en op zoek gaan naar publieke ondersteuning. De factor is gemeten via een schaal bestaande uit drie Likert-items (de Cronbachs alfa-score is 0,75).¹ Een hogere score indiceert een externe beheersingsoriëntatie.

Om de derde hypothese te onderzoeken gebruiken we de International Social Survey Programme-dataset (ISSP). We hebben hierbij gebruikgemaakt van de Nederlandse meting van 2006. In totaal hebben 993 mensen aan de enquête meegedaan (respons van 41 procent). Na weging van de data op sekse, leeftijd, opleidingsniveau, burgerlijke status en belangrijkste bezigheid is de dataset representatief voor de Nederlandse bevolking. Ook nu zijn de inactieve personen (studenten, gepensioneerden, werklozen, huisvrouw/-man en arbeidsongeschikten) uit de dataset verwijderd. Zo komen we tot een definitief bestand van 615 personen. De arbeidsmarktpositie zelfstandig ondernemerschap is gemeten via een vraag naar de arbeidspositie van de respondent. Mensen die werkzaam zijn voor eigen rekening vormen de groep zelfstandigen. Gezien de steekproefgrootte is het helaas niet mogelijk om een onderscheid aan te brengen tussen ondernemers met en zonder personeel. Om de opvattingen over sociale zekerheid vast te kunnen stellen kijken we wederom naar de geprefereerde hoogte van de publieke bestedingen op de beleidsterreinen werkloosheid, ouderdom en gezondheid. Per thema geeft de respondent aan of hij veel minder (1) of veel meer bestedingen wenst (5). Om de effecten van de analyse zuiver te houden brengen we weer een aantal factoren in ter controle. Leeftijd, opleidingsniveau (1 = basisonderwijs; 8 = universitair),

sekse (1 = vrouw), netto huishoudinkomen per maand in euro's en politieke voorkeur (1 = links; 5 = rechts) zijn de betreffende variabelen.

De vraag of en op welke wijze een flexibele arbeidsmarktpositie samenhangt met opvattingen van mensen over sociale zekerheid, brengen wij in beeld via de uitvoering van een aantal regressieanalyses. Deze 'klassieke' manier van statistische toetsing volstaat, aangezien er geen sprake is van een wederkerige causaliteitsproblematiek (vgl. Tacq, 1997). In de volgende paragraaf bekijken we de resultaten.

4 Resultaten

We hebben eerder geconcludeerd dat in het wetenschappelijke en publieke debat met name wordt verondersteld dat flexibilisering van de arbeid gepaard gaat met een verminderde voorkeur voor publieke sociale zekerheid. We hebben hierbij aangetekend dat flexibele werknemers via toegenomen risico's desalniettemin ook belang kunnen hebben bij een socialezekerheidsstelsel. In tabel 1 presenteren

Tabel 1. *Denkbeelden flexwerkers over sociale zekerheid in 2008*

	Baanze- kerheid	Werkze- kerheid	Gemeen- schapsbesef	Werk- loosheid	Ouder- dom	Ziekte
Type contract (1 = flexibel)	-.28***	.01	-.00	-.02	-.00	-.02
Leeftijd	-.09**	-.12**	.14***	.07*	.07	.09*
Opleidingsniveau (middelbaar)	-.12**	.04	-.07	-.09*	-.01	-.00
Opleidingsniveau (hoog)	-.05	.10*	-.06	-.16**	-.21***	-.12*
Sekse (1 = vrouw)	-.06	-.07	-.02	.00	.05	.04
Sector (1 = privaat)	-.08*	.02	-.02	-.09*	-.02	-.10**
Etniciteit (1 = geboren buiten Nederland)	-.08*	-.02	-.05	.01	.04	.05
Netto huishoud- inkomen	.01	-.06	-.02	-.12**	-.03	-.04
Externe beheersing	-.13***	-.17***	.03	-.04	.10**	-.02
Politieke voorkeur (11 = rechts)			-.26***	-.14***	.01	-.09*
Baanzekerheid			-.10**	-.08*	-.02	-.04
Werkzekerheid			.02	.03	.05	.04
Gemeenschapsbesef				.25***	.08*	.06
N	782	772	747	707	712	712
Adj. R ²	.11	.05	.10	.15	.06	.04

Gestandaardiseerde coëfficiënten: *** P < .001; ** P < .01; * P < .05.

we in hoeverre sociale zekerheid steun ondervindt van de flexibel werkenden op de Nederlandse arbeidsmarkt.

In tabel 1 valt op dat een flexibele arbeidspositie samenhangt met gevoelens van baanonzekerheid. Dit is conform eerdere bevindingen in de literatuur (Clark & Postel-Vinay, 2009). Vernieuwend is het inzicht dat flexwerkers niet een grotere mate van werkonzekerheid ervaren. Deze bevinding is mogelijk te interpreteren als dat flexwerkers verwachten altijd weer snel ergens aan de slag te kunnen. In dit verband hebben verschillende onderzoekers laten zien dat werkgevers inderdaad steeds meer om flexwerkers vragen (Josten, Vlasbom & De Voogd-Hamelink, 2012; Goudswaard e.a., 2007). Gezien de aanzienlijk minder sterke arbeidsmarktpositie van flexwerkers en de grotere kansen op werkloosheid (zie bijv. Steijn, 1999) is het daarentegen ook niet ondenkbaar dat bij werknemers die werken op basis van kortlopende contracten het kortetermijndenken ten aanzien van werk overheerst. Anders geformuleerd, flexwerkers staan vooral stil bij de (in)stabiliteit van de huidige dienstbetrekking. Verder zien we dat ouderen minder baan- en werkzekerheid ervaren; mensen die in de private sector werkzaam zijn en allochtonen zijn eveneens minder baan zeker. Deze bevindingen sluiten aan bij de

resultaten van eerder onderzoek naar de perceptie van baan zekerheid (Böckerman, 2004; Näswall & De Witte, 2003). Dat ouderen minder baan- en werkzekerheid ervaren is desondanks opvallend. Het ontslagrecht beschermt immers, via de relatief dure kosten van ontslag, vooral oudere werknemers met een groter arbeidsverleden. Het kan echter heel goed zijn dat oudere werknemers in hun beleving minder goed mee kunnen komen in een samenleving waarin arbeidsmobiliteit en brede inzetbaarheid steeds meer de norm worden (Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, 2007). Dit resulteert in een grotere mate van ervaren onzekerheid op de arbeidsmarkt. Dat mensen met een externe beheersingsoriëntatie minder baan zeker zijn, is een resultaat dat gevalideerd wordt door eerder verricht onderzoek (Ashford, Lee & Bobko, 1987).

Zoals blijkt uit tabel 1 vertoont een flexibele arbeidsmarktpositie geen verband met gemeenschapsbesef. Dit staat haaks op de suggesties van de sociologen Bauman en Sennett. Anders geformuleerd, er is geen empirische grond voor de zorg dat met arbeidsflexibilisering de sociale relaties tussen mensen verzwakken. Gemeenschapsbesef lijkt eerder samen te hangen met leeftijd en politieke voorkeur. Ook mensen die minder baanonzeker zijn, vertonen minder gemeenschapsbesef. Dit sluit aan bij de gedachtegang van De Swaan (1989) dat sociale zekerheid en het onderliggende gemeenschapsbesef producten zijn van welbegrepen eigenbelang.

Ten slotte gaat onze aandacht uit naar de opvattingen van mensen over sociale zekerheid. Een flexibele arbeidsmarktpositie heeft geen directe relatie met deze opvattingen, maar diegenen die baanonzeker zijn hebben een significant grotere voorkeur voor publieke bestedingen in het geval van werkloosheid.² In het verband van onze vraagstelling kunnen we nu de conclusie trekken dat de baanonzekerheid die met flexibilisering samenhangt, leidt tot een grotere behoefte aan sociale bescherming. Cultuurpessimistische visies ten aanzien van flexibiliteit en het maatschappelijke draagvlak voor sociale zekerheid lijken empirisch geen steun te vinden, aangezien het gemeenschapsbesef onder flexibel werkenden niet afneemt. Op basis van de sociologische inzichten over solidariteit en gemeenschapsbesef lijkt het verstandig om te veronderstellen dat een heterogenisering van de (arbeids)samenleving niet automatisch het einde hoeft te betekenen van sociaal besef. Mensen kunnen ook affectie ten opzichte van elkaar koesteren op basis van verschil (Delanty, 2003). De gegevens in tabel 1 wijzen verder uit dat vooral leeftijd (ouderen hebben over het algemeen een grotere behoefte aan sociale zekerheid), opleidingsniveau (hoger opgeleiden zijn negatiever ten aanzien van socialezekerheidsbestedingen), sector (werken in de private sector hangt negatief samen met steun voor sociale zekerheid), gemeenschapsbesef (meer sociaal besef leidt tot meer steun) en politieke voorkeur (de politiek rechts georiënteerden zijn negatiever ten aanzien van sociale zekerheid) relevante voorspellers zijn. Eén bevinding valt echter wat uit de toon. Terwijl ouderen voorstander zijn van meer sociale uitgaven in het geval van werkloosheid en ziekte, is dit niet het geval bij het risico van het ouder worden. Dat is een op het oog opvallende uitkomst. Een mogelijke verklaring is dat ouderen zich meer bewust zijn van de oplopende kosten van de vergrijzing en daarom afwijzend staan tegen hogere collec-

tieve uitgaven voor dit beleidsterrein. Deze stelling wordt ook opgeworpen door Litwin, Achdut en Youssim (2009).

Nu we een beter inzicht hebben gekregen in de sociaaleconomische opvattingen van werkenden met een flexibel arbeidscontract, richten we onze aandacht op de wijze waarop een andere flexibele aanbodcategorie, de zelfstandig ondernemer, aankijkt tegen sociale zekerheid. Uit de analyse blijkt dat een zelfstandige beroepspositie negatief samenhangt met opvattingen over werkloosheidsuitgaven. Daarentegen is er opvallend genoeg geen verband met opvattingen ten aanzien van andere beleidsterreinen (zie tabel 2). Wat de controlevariabelen betreft bestaat er een invloed van sekse, opleidingsniveau, netto huishoudinkomen en politieke voorkeur op de mate waarin publieke sociale zekerheid per beleidsterrein gewenst is.

Een belangrijke bevinding is dat zelfstandigen niet per definitie afwijzend staan tegenover sociale zekerheid. De denkbeelden van ondernemers variëren per type sociale regeling. Een mogelijke interpretatie is dat ook zelfstandig ondernemers belang kunnen hebben bij sociale zekerheid. Zo zijn er sociale verzekeringen die zich ook richten op zelfstandig ondernemers, zoals de Zorgverzekeringswet (Zvw) en de Algemene Ouderdomswet (AOW). Aangezien zelfstandigen meebetalen aan deze regelingen, hebben zij ook belang bij de instandhouding ervan. Kortom, de opvattingen van zelfstandigen vinden hun oorsprong in eigenbelang: ze zijn gecharmeerd van collectieve regelingen die ook hun belang dienen. Toch kunnen we niet volledig uitsluiten dat de opvattingen van zelfstandigen uitsluitend zijn te herleiden tot dit motief. Uit een kwalitatieve studie van Dekker (2010) blijkt bijvoorbeeld dat zzp'ers ook voorstander zijn van regelingen waar ze geen gebruik van kunnen maken, zoals een arbeidsongeschiktheidsuitkering. In dat geval kan het begrip eigenbelang ruimer worden opgevat. Er kan zich altijd iemand binnen de sociale omgeving van de zzp'er bevinden die hier in het geval van langdurige ziekte wel gebruik van maakt, zoals vrienden of familieleden (Van Oorschot, 2006). Doordat ondernemers zich bewust zijn van het belang van sociale zekerheid voor deze 'nabije anderen', steunen zij alsnog die aspecten van het socialezekerheidsstelsel. Dat zelfstandig ondernemers desondanks duidelijk afwijzend staan tegenover werkloosheidsuitgaven, heeft hoogstwaarschijnlijk te maken met het feit dat dit indruist tegen hun relatief sterke arbeidsethos, waarbij 'hard werken' vooropstaat (Van Hootegem e.a., 2009). Bij een dergelijke opvatting past het adagium om in jezelf te investeren en geen sociale bescherming.

Wat kunnen we uit het voorgaande concluderen? Anders dan verschillende wetenschappers en beleidsmakers ons willen doen geloven, verschuiven de opvattingen van flexibele werknemers en zelfstandigen niet richting minder publieke sociale zekerheid. De opkomst van de zzp'er wordt vaak gezien als een vorm van individualisering op de arbeidsmarkt. Individualisering op de arbeidsmarkt gaat echter niet gelijk op met eenzelfde individualisering in het denken over sociale zekerheid en dus met een afname van solidariteit. Flexwerkers en zelfstandigen hebben immers goede redenen om een zekere mate van collectief georganiseerde sociale zekerheid te blijven steunen: het is ook in hun belang dat, in geval van tegenslag buiten hun schuld (ziekte en arbeidsongeschiktheid) of van ouderdom, er voorzieningen zijn waarop kan worden teruggevallen. Anders is dat in het geval

Tabel 2. *Denkbeelden zelfstandigen over sociale zekerheid in 2006*

	Werkloosheid	Ouderdom	Ziekte
Zelfstandig ondernemerschap (1 = zelfstandig)	-.11**	-.05	.04
Leeftijd	.25***	.06	-.04
Opleidings-niveau (1 = basisonderwijs; 8 = universiteit)	-.01	-.25***	-.16***
Sekse (1 = vrouw)	.09*	.07	.16***
Netto huishoudinkomen per maand	-.02	-.07	-.11*
Politieke voorkeur (5 = rechts)	-.23***	-.04	-.03
N	498	496	497
Adj. R ²	.15	.10	.09

Gestandaardiseerde coëfficiënten: *** P < .001; ** P < .01; * P < .05.

van werkloosheid; hier nemen we wel een zekere verandering in het denken waar. Waar werkenden met flexibele contracten meer onzekerheid ervaren en daarom een groter beroep doen op de overheid, zijn zelfstandigen juist afwijzend als het gaat om overheidsingrijpen op dit beleidsterrein. Het werkloosheidsrisico wordt in het laatste geval veel minder gezien als een tegenslag die mensen overkomt en veel meer als een te beïnvloeden risico. Het voorgaande roept de vraag op wat deze bevindingen betekenen vanuit een beleidsperspectief. In de volgende paragraaf maken we de balans op.

5 Tot besluit

In de afgelopen decennia hebben zich in het sociale stelsel diverse aanpassingen voorgedaan. Na de privatiseringstendensen in de uitvoeringsorganisatie van de sociale zekerheid en een toenemende nadruk op activering in de jaren negentig (Van der Veen, 2000) hebben we in het begin van deze eeuw onder andere wijzigingen gezien in de bijstandsregeling, is de Wet investeren in jongeren (WIJ) ingevoerd, is de duur en toegang tot werkloosheidsregelingen verscherpt en zijn de mogelijkheden tot vervroegde uittreding aanzienlijk beperkt. Samengevat is het stelsel in de afgelopen jaren minder ruimhartig geworden, hoewel nog altijd genereuzer dan liberale verzorgingssystemen zoals in Engeland en de Verenigde Staten (Vrooman, 2010). Met de toenemende flexibilisering van de Nederlandse arbeidsmarkt doet zich de vraag voor welke opvattingen flexibel werkenden hebben ten aanzien van sociale zekerheid en wat dit betekent voor de toekomst van het sociale stelsel.

Net zoals een toenemende economische openheid geen (financiële) bedreiging hoeft te zijn voor de verzorgingsstaat (Koster, 2007), leidt een toenemende flexibilisering van de arbeidsmarkt niet per definitie tot een (legitimiteits)crisis. De uitkomsten van dit artikel laten eerder zien dat flexibel werkenden via een toegenomen baanonzekerheid juist om meer sociale bescherming vragen. Ook de zelfstandig ondernemers, die als exemplarisch worden beschouwd voor het 'flexibel werken', staan niet eenduidig afwijzend tegenover publieke sociale zekerheid, zij

het dat zij geen voorstander zijn van hoge uitgaven in het geval van het werkloosheidsrisico. In al deze gevallen streven flexibel werkenden hiermee vooral hun eigenbelang na. De centrale bevinding dat flexibel werkenden een belangrijke rol toekennen aan collectieve sociale zekerheid staat haaks op het gevoerde beleid van het kabinet-Rutte. Waar het huidige kabinet inzet op het verder terugtreden van de centrale overheid, lijkt een steeds groter wordende groep flexibel werkenden te vragen om sociale bescherming. De roep om sociale bescherming klinkt ook in collectief verband door in het flexibiliteitsdebat. Dit is voor de Tweede Kamer een van de beweegredenen om een hoorzitting over de socialezekerheidsconsequenties van flexibilisering van de arbeid te organiseren. Afhankelijk van de economische situatie en andere factoren, zoals de politieke krachtsverhoudingen, is het de vraag wanneer de regering besluit om dit thema definitief in de politieke planvorming te betrekken. Er doen zich in dat geval verschillende scenario's voor. Een voor de hand liggend eerste scenario is het uitbreiden van het socialezekerheidssysteem naar flexibel werkenden en zelfstandig ondernemers. Beiden zijn groepen die in Nederland relatief weinig worden beschermd, ondanks beleidsinspanningen zoals de invoering van de Wet flexibiliteit en zekerheid in 1999 (zie Houwing, 2010). Om mogelijke conflicten tussen zogenoemde *insiders* en *outsiders* in de samenleving te voorkomen kan bijvoorbeeld gedacht worden aan opbouwelementen in de werkloosheidsverzekering, waardoor ook flexwerkers eerder voor verzekering in aanmerking komen. Voor zelfstandig ondernemers ligt heropening van de discussie over een publieke arbeidsongeschiktheidsverzekering voor de hand, aangezien meer dan de helft niet tegen dit risico is verzekerd. Het grootste probleem lijkt dat de dekking op de private verzekeringsmarkt onvoldoende in verhouding staat tot de hiervoor betaalde premies (Autoriteit Financiële Markten, 2011). Bij een dergelijk marktfalen ligt een publieke oplossing voor de hand. Anderen wijzen in dit kader op het aanbieden van een opt-in mogelijkheid voor zelfstandigen binnen collectieve systemen (zie Nagelkerke, Plessen & Wilthagen, 2010), maar niet uit te sluiten is dat dit systeem leidt tot 'averechte selectie', waarbij vooral zelfstandigen toetreden die bovengemiddelde risico's lopen. Een ander beleidsscenario heeft betrekking op de mate van ontslagbescherming voor werknemers met een vast dienstverband. In Nederland hebben mensen met een vast arbeidscontract relatief veel bescherming ten opzichte van flexibel werkenden. Dit beperkt de doorstroming van een flexibel naar een vast dienstverband (Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling, 2010). Minder bescherming voor werknemers met een vast dienstverband betekent in dit geval meer doorstroming van flexwerkers naar vaste betrekkingen en afzwakking van het eerder geschetste 'insider-outsiderperspectief'. Onze algemene conclusie is dat flexibel werkenden lijken te vragen om sociale bescherming. Dit sluit aan bij de gedachte van 'modern risicomangement' op een flexibele arbeidsmarkt (Schmid, 2005) en past binnen de lopende discussie over het combineren van flexibiliteit en zekerheid in het arbeidsmarktbeleid (Europese Commissie, 2007). Nieuwe arrangementen zijn nodig om de risico's van het werken op een flexibele arbeidsmarkt tegen te gaan. Aangezien de opvattingen van burgers historisch gezien (mede) doorslaggevend zijn bij de totstandkoming en/of besten-

diging van het sociaal beleid (Brooks & Manza, 2006), lijkt de tijd rijp voor modernisering van het sociale stelsel.

Noten

- 1 Het gaat om de volgende drie items: 'mensen zoals ik hebben maar weinig invloed op de dingen die om ons heen gebeuren'; 'uiteindelijk kun je niet doen wat je zelf zou willen'; 'ik voel me regelmatig gedwongen dingen te doen die ik eigenlijk helemaal niet wil'.
- 2 We hebben in een aparte analyse ook gekeken naar de directe invloed van een flexibele beroepspositie op opvattingen over sociale zekerheid (onder controle van leeftijd, opleidingsniveau en sekse). In alle gevallen is er geen sprake van een statistisch significante relatie. De conclusie blijft dan ook dat het effect van een flexibele beroepspositie indirect verloopt, via een verhoogde inschatting van baanverlies.

Literatuur

- Ashford, S., Lee, C., & Bobko, P. (1987). Job insecurity: an empirical measure of three measures. *Paper presented at the annual meeting of the Academy of Management*. New Orleans.
- Autoriteit Financiële Markten (2011). *Arbeidsongeschiktheidsverzekeringen voor zelfstandigen*. Amsterdam: AFM.
- Bauman, Z. (2001). *The Individualized Society*. Cambridge: Polity Press.
- Bay, A., & Pedersen, A. (2006). The Limits of Social Solidarity. *Acta Sociologica*, 49 (4): 419-436.
- Becker, J. (2005). *De steun voor de verzorgingsstaat in de publieke opinie 1970-2002*. Den Haag: SCP.
- Beer, P. de (2005). De solidariteit onder druk. In: P. de Beer, J. Bussemaker & P. Kalma (red.), *Keuzen in de sociale zekerheid*. Amsterdam: De Burcht.
- Blekesaune, M., & Quadagno, J. (2003). Public Attitudes Towards Welfare State Policies. *European Sociological Review*, 19 (5): 415-427.
- Böckerman, P. (2004). Perception of job instability in Europe. *Social Indicators Research*, 67 (3): 283-314.
- Booth, A., Francesconi, M., & Jeff, F. (2002). Temporary Jobs: Stepping Stones or Dead Ends? *The Economic Journal*, 112 (480): 189-213.
- Brooks, C., & Manza, J. (2006). Why Do Welfare States Persist?. *The Journal of Politics*, 68 (4): 816-827.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (1996). *Tijdreeksen Arbeidsrekeningen 1969-1993. 25 jaar banen en arbeidduur van werknemers*. Den Haag: CBS.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2009). Minder werkzekerheid voor flexwerkers. *CBS Webmagazine* 9 december 2009, gedownload via www.cbs.nl
- Clark, A., & Postel-Vinay, F. (2009). Job security and job protection. *Oxford Economic Papers*, 61 (2): 207-239.
- Cook, F., & Barrett, E. (1992). *Support for the American Welfare State*. New York: Columbia University Press.
- Dekker, F. (2010). Self-employed without employees: managing risks in modern capitalism. *Politics & Policy*, 38 (4): 765-788.

- Dekker, R. (2011). De flexbalans. In: P. de Beer, *Flexibilisering. De balans opgemaakt*. Amsterdam: De Burcht.
- Dekker, R., Muffels, R., & Wilthagen, T. (2010). Werkzekerheid in plaats van baanzekerheid? In: R. Batenburg, P. de Beer, J. Mevissen & K. Tijdens (red.), *Arbeid in crisis?* Den Haag: Boom.
- Delanty, G. (2003). *Community*. Londen: Routledge.
- Delsen, L. (2003). Procyclisch arbeidsmarktbeleid: Hoe flexwerk de conjuncturele neergang versterkt. *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 19 (4): 366-375.
- Durkheim, E. (1964). *The division of labor in society*. New York: The Free Press.
- Europese Commissie (2007). *Towards Common Principles of Flexicurity: More and better jobs through flexibility and security*. Luxemburg: Europese Commissie.
- Ferrera, E. la (2003). Solidarity in heterogeneous communities. *Paper voor de Francqui Prize Conference: Cultural diversity versus economic solidarity*, Brussel, 28 februari-1 maart.
- Gabel, M. (1998). Public support for European integration: An empirical test of five theories. *Journal of Politics*, 60 (2): 333-354.
- Giddens, A. (1994). *Beyond Left and Right*. Cambridge: Polity Press.
- Goudswaard, A. (2003). *Flexibele arbeid – duurzame arbeid*. Academisch proefschrift.
- Goudswaard, A., Leede, J. de, Hooff, M. van, Brugman, T., Klein Hesselink, J., Leeuw, M. de, Rhijn, G. van, & Gruyters, R. (2007). *De toekomst van flexibele arbeid: hoe flexibel is Nederland?* Hoofddorp: TNO.
- Hasenfeld, Y., & Rafferty, J. (1989). The Determinants of Public Attitudes Toward the Welfare State. *Social Forces*, 67 (4): 1027-1048.
- Hechter, M. (1987). *The principles of group solidarity*. Berkeley: University of California Press.
- Hootegeem, G. van, Winne, S. de, Forrier, A., Marescaux, E., Sels, L., & Huys, R. (2009). Bezig Vlaanderen. In: L. Vanderleyden, M. Callens & J. Noppe (red.), *De sociale staat van Vlaanderen 2009*. Studiedienst van de Vlaamse regering.
- Hosseini, F. (2006). *Een verplicht spaarsysteem voor het werkloosheidsrisico*. Amsterdam: UvA.
- Houwing, H. (2010). *A Dutch Approach to Flexicurity?* Amsterdam: academisch proefschrift.
- Inglehart, R. (1997). *Modernization and Postmodernization; Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton: Princeton University Press.
- Iversen, T., & Soskice, D. (2001). An asset theory of social policy preferences. *The American Political Science Review*, 95 (4): 875-893.
- Josten, E., Vlasblom, J.D., & Voogd-Hamelink, M. de (2012). *Vraag naar arbeid 2011*. Den Haag: SCP.
- Kalleberg, A. (2009). Precarious work, insecure workers: employment relations in transition. *American Sociological Review*, 74 (1): 1-22.
- Komter, A. (2003). *Solidariteit en de gift*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Koster, F. (2007). Bedreigt economische openheid de verzorgingsstaat, of niet? *Beleid en Maatschappij*, 34 (3): 143-154.
- Leijnse, F., Goudswaard, K., Plantenga, J., & Toren, J.P. van den (2002). *Anders denken over zekerheid. Levenslopen, risico's en verantwoordelijkheid*. Den Haag: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.
- Litwin, H., Achdut, L., & Youssim, I. (2009). Who supports delayed retirement? A study of older workers in Israel. *Journal of European Social Policy*, 19 (3): 245-257.
- McMillan, D., & Chavis, D. (1986). Sense of community: A definition and theory. *American Journal of Community Psychology*, 14 (1): 6-23.
- Nagelkerke, A., Plessen, W., & Wilthagen, T. (2010). *Van arbeidsverhouding naar verhouding tot de arbeid?* Tilburg: Netspar.

- Näswall, K., & De Witte, H. (2003). Who feels insecure in Europe? Predicting job insecurity from background variables. *Economic and Industrial Democracy*, 24: 187-213.
- Oorschot, W. van (2000). De legitimiteit van sociale zekerheid. In: S. Klosse (red.), *Sociale zekerheid: een ander gezichtspunt*. Brugge: Die Keure.
- Oorschot, W. van (2002). Individual motives for contributing for welfare benefits in the Netherlands. *Policy & Politics*, 30 (1): 31-46.
- Oorschot, W. van (2006). The Dutch Welfare State: recent trends and challenges in historical perspective. *European Journal of Social Security*, 8 (1): 57-76.
- Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (2010). *Economic Outlook 2010*. Parijs: OESO.
- Pels, D. (2004). *Op naar een economie van zelfstandigen*. Gedownload via: www.waterlandstichting.nl.
- Putnam, R. (2000). *Bowling Alone*. New York: Simon & Schuster.
- Schmid, G. (2005). Sharing Risks: On Social Risk Management and the Governance of Labour Market Transitions. *Sinzheimer Lezing 2005*. Amsterdam: UvA.
- Sennett, R. (1998). *The Corrosion of Character. The Personal Consequences of Work in the New Capitalism*. New York: W.W. Norton and Company.
- Sennett, R. (2007). *De cultuur van het nieuwe kapitalisme*. Amsterdam: Meulenhoff.
- Sennett, R., & Cobb, J. (1972). *The Hidden Injuries of Class*. New York: Vintage Books.
- Sinn, H. (1995). A Theory of the Welfare State. *Scandinavian Journal of Economics*, 97 (4): 495-526.
- Steijn, B. (1999). De arbeidsmarktpositie van flexibele werknemers: bewijs van een gesegmenteerde arbeidsmarkt? *Sociale Wetenschappen*, 42 (2): 90-105.
- Svallfors, S. (1995). The end of class politics? Structural cleavages and attitudes to Swedish welfare policies. *Acta Sociologica*, 38: 53-74.
- Svallfors, S. (2007). *The Political Sociology of the Welfare State*. Stanford: Stanford University Press.
- Swaan, A. de (1989). *Zorg en de Staat*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Swaan, A. de (1994). Identificatie in Uitdijende Kring. *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, 20 (3): 6-23.
- Tacq, J. (1997). *Multivariate analysis techniques in social science research: from problem to analysis*. Londen: Sage.
- Veen, R. van der (2000). Universaliteit, selectiviteit en de legitimiteit van de verzorgingsstaat. In: S. Klosse (red.), *Sociale zekerheid: een ander gezichtspunt*. Brugge: Die Keure.
- Vrooman, C. (2010). Een succesvolle gedaantewisseling? De hervorming van de sociale zekerheid, 1985-2010. *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 26 (4): 358-377.
- Vuuren, T. van (1990). *Met ontslag bedreigd*. Amsterdam: VU Uitgeverij.
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2007). *De verzorgingsstaat herwogen*. Den Haag: WRR.
- Wilthagen, T., & Muffels, R. (2011). Flexwerk en werkzekerheid in tijden van crisis. *ESB*, 96 (4602): 54-57.